

Smuklė ir traktierius Fiodoro Dostojevskio kūryboje

D a g n ė B E R Ž A I T Ė
Vilniaus universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Dostojevskis, smuklė, traktierius, restoranas, maistas, virėjas.*

Skaitant rusų literatūros klasiką susidaro įspūdis, kad visi dvasingieji jos personažai, tikrųjų, kaip atrodo jų autoriams, moralinių vertybių saugotojai, į maisto vartojimo procesą arba visai nekreipia dėmesio, arba laiko tai kažkuo žeminančiu ir yra kartais net priversti teisintis dėl savo noro apsilankyti vienoje ar kitoje maitinimo įstaigoje. Net ir ypatingu objektyvumu išsiskiriančio Antono Čechovo kūryboje rasime ne vieną pavyzdį, iliustruojantį panašią situaciją. Štai pjesės „Trys seserys“ veikėjas Andrejus sako: „Мне нужно говорить с кем-нибудь, а жена меня не понимает, сестер я боюсь почему-то, боюсь, что они засмеют меня, застыдят... Я не пью, трактиров не люблю, но с каким удовольствием я посидел бы теперь в Москве у Тестова или в Большом Московском...“¹ (Чехов 1986, 13, 141). Gurovas, pagrindinis apsakymo „Dama su šuniuku“ veikėjas, išėjęs iš klubo, kuriame tik ką valgė ir lošė, išgirdęs pažįstamo ištartą frazę „<...> осетрина-то с душком!“ (Ibid., 10, 137), pirmą kartą nuoširdžiai pasipiktina „žeminančiu“, „nešvarių“ savo ir kitų gyvenimu, kur valgymas tapo banalybės („пошлость“) simboliu.

Iš tiesų patys tauriausi rusų literatūros personažai paprastai valgo labai kukliai. Alioša Karamzovas, vienas šviesiausių Fiodoro Dostojevskio romano *Broliai Karamzovai* veikėjų, atsisako gero virėjo pagamintų pietų tėvo namuose, nors roma-

¹ *Testovo traktierius*, vėliau restoranas, kaip ir prie Didžiojo Maskvos viešbučio įsikūręs traktierius, XIX a. pabaigoje buvo vienos populiariausių viešojo maitinimo įstaigų Maskvoje, kuriose lankydavosi net caro artimieji. *Testovo traktierius* garsėjo savo keptais paršeliais, išaugintais specialiuose ūkiuose. Kainos, kaip rašoma memuaruose, būdavo tikrai nemažos, bet iš provincijos sūnus į senąją sostinę mokytiis atvežę dvarininkai stengdavosi eiti pietauti būtent pas Testovą (Гиллярский 1926). Matyt, ir Andrejui iš „Trijų seserų“ tik tie šviesių jaunystės metų Maskvoje prisiminimai ir pateisina tą „nepadorų“ norą apsilankyti traktieriuje.

Straipsnio autorės nuomone, rusų literatūros klasikos tekstus, jei tik įmanoma (turima galvoje, jog Lietuvoje vis dar daug skaitytojų supranta rusiškai), geriau cituoti originalo kalba, nes jų vertimai į lietuvių kalbą ne visada tikslūs.

ne pabrėžiama, kad tądien tas sveikas, raudonskruostis jaunuolis buvo užkandęs tik gabalėlį juodos duonos ir išgėręs stiklinę giros vienuolyne. Levo Tolstojaus personažas Konstantinas Levinas iš *Anos Kareninos*, atėjęs su Oblonskiu į restoraną, sutinka valgyti austres vien tik dėl draugo, nuoširdžiai įsitikinusio, kad valgymas – vienas didžiausių gyvenimo malonumų. Beje, Oblonskis jau pačioje romano pradžioje charakterizuojamas kaip itin didelis moterų mylėtojas. Taigi, pasak Tolstojaus, tik toks jau vienoje srityje susikompromitavęs personažas ir gali mėgautis valgyimo malonumu. Pačiam Levinui nieko nėra skaniau už baltą duoną su sūriu; jis nesigėdija savo draugui prisipažinti, kad jam visai nesvarbu, ką valgyti, kad jam tiks barščiai ir košė (Толстой 1981, 43). Levinui nesuprantamas tas beprasmiškas Oblonskio pokalbis apie užjūrio austrių šviežumą ir apskritai visa restorano aplinka: bronzos, veidrodžiai, stiklas, servetėlės; išdažyta, dirbtinių plaukų šukuosena pasidabinusi prancūzė, stovinti prie bufeto, – visa tai blogai veikia Leviną. Štai kaip Tolstojus aprašo tuometinę Levino savijautą: „<...> ему жутко и неловко было в трактире, между кабинетами, где обедали с дамами, среди этой беготни и суетни; эта обстановка бронз, зеркал, газа, татар – все это было ему оскорбительно. Он боялся запачкать то, что переполняло его душу“ (Ibid., 44–45). Levinui gėda ir skaudu, kad kol jis čia valgo, mėgaujasi gyvenimu, kažkur kenčia jo mirtinai sergantis brolis.

Skaitytojas šiame epizode turėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad Levinas su Oblonskiu atėjo ne bet kur, o į restoraną, tuo metu dar gana naują, vakarietiškas tradicijas ir nerusišką, neįprastą, suprask, įmantrią virtuvę siūlančią maitinimo įstaigą. Tolstojaus romane restorano išskirtinumas pabrėžiamas ne kartą tekste užsimeriant ir apie aptarnaujantį personalą: prancūzė ir fraku pasipuošusi totorių (totorius ir frakas – skamba tarsi oksimoronas). Įprastose rusiškose maitinimo įstaigose, dažniausiai traktieriuose, lankytojai rūpindavosi tradicinį rusišką kostiumą – šviesias kelnes ir palaidus marškinius – dėvintys, „puoduku“ apkirpti vyrai (ЭПБ). Beje, XIX a. Rusijoje moterys ar šeimos su vaikais drįsdavo užsukti tik į restoranus. Lankymasis kitose viešojo maitinimo vietose buvo laikomas beveik nepadoriu dalyku. Bet Levinui, net ir pastebėjusiam pietaujančias damas, šis prabangus, veidrodžiais žėrintis restoranas primena eilinį traktierių. Tolstojus šią Levino „klaidą“ akcentuoja kaip itin daug pasakančią apie herojų ir jo moralumą.

Kitas pavyzdys, kuris iškyla atmintyje, kalbant apie maisto ir moralės ar dvasingumo santykį, – Nikolajaus Gogolio apysaka „Nevos prospektas“. Pirogovas, neįtikėtinais pažemintas, jo nuomone, visų pirma kaip rusų karininkas, smarkiai priluptas ir tiesiogine to žodžio prasme išmestas iš vokiečio amatininkų namų, nusiiraminimą ir paguodą randa... konditerijoje suvalgęs du sluoksniuotus pyragaičius.

Konditerijos, kaip rašoma XIX a. rusų literatūros kūriniuose, Peterburge dažniausiai priklausė vokiečiams. Ir tvarka jose būdavo jau kita. Konditerijose paprastai galima būdavo išgerti kavos ar punšo, suvalgyti pyragaitį, paskaityti spaudą ar tiesiog pasišnekučiuoti. Taigi Gogolio personažas susitaiko su realybe atsidūręs vokiškoje, matyt, todėl tokioje ramioje, taikioje, rusiškų aistrų nekamuojamoje erdvėje. Konditerijos atmosferos ribotumas pabrėžiamas tekste užsimeriant ir apie

ten esančią reakcingą spaudą – žurnalą *Severnaja pčela* (*Северная пчела*). Kitas tos pačios Gogolio apysakos herojus Piskariovas, taip pat nusivylęs, nelaimingos meilės įskaudintas, miršta apsisvaiginęs opijumi. Gogolio skaitytojas, savaime aišku, nesusimąstydamas jaučia simpatiją nelaimingajam dailininkui Piskarioviui, kuriam net ir į galvą nebūtų šovusi mintis sielvartą skandinti... konditerijose ar kofiose kofeinėse².

XIX a. rusų memuariniuose tekstuose neretai galima aptikti *Pečkinio kofeinės* pavadinimą. Šioje literatūrinėje kavinėje, įsikūrusioje Maskvos centre, garsėjusioje pačios rimčiausios Maskvos kofeinės reputacija, lankėsi tokie garsūs rusų literatūros ir visuomenės veikėjai kaip Visarionas Belinskis, Aleksandras Gerceanas, Aleksandras Ostrovskis. Tiesa, kaip rašoma biografinėje literatūroje apie Ostrovskį, būtent šis dramaturgas ir pastebėjo, kad net ir tokioje garbingų žmonių pamėgtoje vietoje pasitaikydavo nugirsti piktų žodžių ar apkalbų, o dauguma lankytojų, ypač aktorių, „atsiskleisdavo“ ne teatre, o būtent čia: garbės troškimas, pavydas, išsilavinimo stoka itin gerai išryškėdavo nerūpestingoje *kofeinės* aplinkoje (Л а к ш и н 1982). Šioje kofeinėje, kaip manoma, būsimasis rusų dramaturgijos tėvas ir nusprendė kurti savo teatrą, kurio tikslas – šviesti ir auklėti ne tik į teatrą atėjusius žiūrovus, bet ir pačius aktorius, vaizduojančius tą pamokantį gyvenimą scenoje. Beje, kalbant apie maistą ar valgymą, galima būtų prisiminti dar ir tai, kad Ostrovskio pjesėse, siekiant veiksmą scenoje „priartinti“ prie žiūrovui įprasto gyvenimo, veikėjai neretai buvo sodinami už stalo, nes valgymas ir gėrimas, pasak Ostrovskio, padeda sukurti „nužeminto“, „nudvasinto“, t. y. buitinio, gyvenimo iliuziją.

Atrodytų, rusų literatūroje galima būtų rasti pavyzdžių, paneigiančių tokias išankstines nuostatas apie maistą, jį tiekiančias įstaigas ir viso to ryšį su literatūros herojų dvasingumu. Rodos, oponuoti tokiai nuomonei galima būtų pasitelkus Aleksandro Puškino ar Ivano Gončiarovo tekstus. Jų kūryboje pokalbių apie maistą ir valgymą apstu. Bet užtenka prisiminti Puškino pavaizduotus linksmus, apgirtusius Tatjanos Larinos svečius iš *Eugenijaus Onegino* vardinių epizodo ar su patosu aprašytus pyrago likučius, kuriuos Ivano Gončiarovo romane *Oblomovas* su pasigardžiovimu valgė viso dvaro žmonės, kad išsisklaidytų iliuzijos apie tai, jog maisto vartojimas ar su juo susijusios erdvės rusų literatūros tekstuose vaizduojamos bent jau objektyviai.

Bet autorius, kurį norėdami atskleisti maitinimo įstaigos, maisto ar gėrimo ir dvasingumo prieštaravimus, pasirinkome (ir dėl to neklydome), yra Fiodoras Dostojevskis. „Kaltinantiems“ Dostojevskį, kad jo veikėjai, išskyrus mąstymą ir kalbėjimą, dar kartais žudymą ar savižudybes, nieko daugiau neveikia³, kaip priešingą argumentą galėtume priminti tai, jog šio rašytojo veikėjai gana dažnai lankosi viešojo maitinimo įstaigose. Šio rusų rašytojo kūryboje galima būtų išskir-

² Taip XIX a. dažniausiai buvo vadinamos kavinės, nes kavos gėrimas Rusijoje tuo metu buvo vadinamas „kofej“ ar „kofij“.

³ Apie tai galima paskaityti Grigorijaus Landau straipsnyje „Tezės prieš Dostojevskį“ (Г. Ландау „Тезисы против Достоевского“ (*ЛАНДАУ* 1994, 200–218).

ti net keturis tokių įstaigų tipus: konditerijos, restoranai, beje, visi prie viešbučių⁴, traktieriai ir smuklės. Vieną kartą Dostojevskio *Broliuose Karamazovuose* smuklė pavadinama „kabaku“. Šį žargonizmą Dostojevskis pavartojo sąmoningai, siekdamas pabrėžti tokios įstaigos vulgarumą⁵.

Smuklėse (arba „kabakuose“), kaip teigia įvairių atsiminimų autoriai, paprastai būdavo vien tik geriama, todėl ten rinkdavosi paties žemiausio socialinio sluoksnio atstovai, už gurkšnelį velniško gėrimo pasiryžę atimti paskutinį kąsnį iš savo alkanų vaikų. Neatsitiktinai Radionas Raskolnikovas pačioje romano *Nusikaltimas ir bausmė* pradžioje užsuka būtent į smuklę, kurioje žmogus, pasak Dostojevskio, jaučiasi tarsi kokiam gyvenimo dugne, iš kurio jau vargiai beišlipama. Ir atsiduriama ten, kada žmogui šioje žemėje jau nebėra kur eiti. Apie tai smuklėje ir kalba nelaimingas girtuoklis Marmeladovas: „Ведь надобно же, чтобы всякому человеку хоть куда-нибудь можно было пойти. Ибо бывает такое время, когда непременно надо хоть куда-нибудь пойти?“ (Д о с т о е в с к и й 1989, 16). Beje, išskirtinė, ribinė ir metaforinė šios erdvės situacija – smuklė tolygu pragaras – romano tekste parodoma beveik nepastebima, rodos, atsitiktine detale: pats smuklės šeimininkas būdavo visai kitoje patalpoje ir į pagrindinę salę patekdavo tik *nusileidęs* laiptukais žemyn („Хозяин заведения был в другой комнате, но часто входил в главную, спускаясь [išskirta mano – D. B.] в нее откуда-то по ступенькам...“ [Ibid., 13]). Taigi tokioje vietoje įvykęs Raskolnikovo susitikimas su Marmeladovu, pastarojo papasakota istorija apie jo šeimos vargą ir tampa tuo paskutiniu motyvu, paskatinusiu Raskolnikovą pasiryžti ir pagaliau įvykdyti seniai planuotą nusikaltimą – paaukoti niekam nereikalingą senę palūkininkę dėl kenčiančios žmonijos. Pragariškos mintys ir planai įgauna pagreitį pragariškoje ašaromis, alkoholiu ir prakaitu alsuojančioje erdvėje, kur kaip pigiausia darbo jėga išnaudojami tėvų pragerti, amžinai kenčiantys vaikeliai, Dostojevskio kūryboje

⁴ XIX a. Rusijoje tokia detalė kaip restoranas prie viešbučio nurodydavo restoranų kategoriją, o ne, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, restoranų ryšį su viešnamiu (*ЭРБ*). Paprastai tokių restoranų kategorija nebūdavo pati aukščiausia, juose rinkdavosi ne patys kilmingiausieji. Neatsitiktinai mažas ir niekam nereikalingas *Užrašų iš pogrindžio* herojus su draugais susitinka būtent tokiam restorane ir tik po to, pavalgęs, važiuoja į viešnamį, esantį visai kitoje vietoje.

⁵ Motiejus Miškinis, versdamas šį romaną į lietuvių kalbą, neatkreipė dėmesio į tai, kad XIX a. rusų kalboje žodis „кабак“ irgi buvo laikomas neliteratūriniu, nevartotinu. Vertėjas išvertė „literatūriškai“, palikęs tradicinį smuklės pavadinimą. Vietoj originalaus „Вскорости он стал основателем по уезду многих новых кабаков“ (Д о с т о е в с к и й 1991, 26) lietuviškame variante skaitome: „Netrukus apskrityje pristeigė jis daug naujų smuklių“ (D o s t o j e v s k i s 1986, 27). Taigi skaitantieji *Brolius Karamazovus* lietuvių kalba yra „priversti“ nepastebėti rusų rašytojo tekste atsirandančių „signalinių ženklų“ (rusų literatūros tyrinėtojos, profesorės Elenos Červinskienės terminas), itin svarbių rašytojo kūryboje. Ir šiandien verčiant į lietuvių kalbą literatūros klasikų ar kitus, senesni laikotarpį vaizduojančius, tekstus kartais į tokias, tik iš pirmo žvilgsnio galinčias atrodyti nesvarbias detales reikėtų atkreipti daugiau dėmesio. „Трактир“ turėtų būti verčiama kaip „traktierius“, o, pavyzdžiui, „распивочная“ – „smuklė“.

„signalizuojantys“ apie neregėtą visuomenės gyvenimo nukrypimą nuo žmogiškios normos („За застойкой находился мальчишка лет четырнадцати, и был другой мальчишка моложе, который подавал, если что спрашивали“ [Ibid., 13]).

Kalbant apie smukles ar „kabakus“, jų funkciją Dostojevskio kūryboje, reikėtų grįžti prie kartą čia jau minėto fakto: *Broliuose Karamazovuose* seniui Karamazovui priklausė visi nauji tos apskrities „kabakai“. Nors ir dažnai pamirštama, būtent ši detalė tiksliausiai charakterizuoja Fiodoro Pavlovičiaus vietą romano personažų moralinių vertybių hierarchijoje: Fiodoras Karamazovas – „kabaku“ – pačių prasčiausių, žemiausio lygio užėigų savininkas, rodos, valdo patį pragarą.

Žinomiausias Dostojevskio su traktieriumi susijęs epizodas – irgi iš romano *Broliai Karamazovai*: tai Aliošos ir Ivano Karamazovų pokalbis apie Dievą, tikėjimą ir nemirtingumą traktieriuje. Nors traktierius vaizduojamas kaip vienas iš geresnių dėl jame esančių biliardo ir orkestriono, Alioša gėdijasi ir į jį užėiti; sumišimą padidina ir tai, kad jaunuolis dar vienuolio apdarus dėvi. Alioša žino, kad ir brolis Ivanas, mąstytojas, filosofas, kuriam svarbiausia gyvenime – „мысль разрешить“, tokių įstaigų vengia ir į traktierių užsuko tikėdamas sutikti jame vyriausiąjį brolių Dmitrijų – karininką, lėbautoją, mėgstantį lankytis tokiose vietose. Jaunesniųjų brolių Karamazovų reputaciją (dėl jų apsilankymo traktieriuje) „išgelbsti“ užsakytas maistas: žuvienė (gavėnios metas) ir vyšnių uogienė⁶, kurią Alioša mėgo nuo vaikystės ir ką itin gerai prisimena vyresnysis brolis Ivanas⁷. Vienas bendras vaikystės prisiminimas suartina susvetimėjusius brolius ir jie pradeda vieną svarbiausių ne tik šio romano, bet ir, matyt, visos Dostojevskio kūrybos pokalbį apie Dievą, tikėjimą ir sielos nemirtingumą. Filosofinė Dostojevskio kūrybos kvintesencija – „Legenda apie Didįjį inkvizitorių“ – pateikiama „nudvasintoje“ maitino įstaiigos erdvėje, kurioje netyla girtų balsai, pokši atidaromi butelių kamščiai. Tokia filosofinė brolių pokalbį įrėminanti, jį išryškinanti aplinka tik dar kartą patvirtina Dostojevskio mintį, kad žmonės vienas kito klausosi ne ausimis, o sielomis.

Tai ne pirmas kartas Dostojevskio kūryboje, kai rašytojas laikosi tokio idėjos ir ją supančios erdvės, ir būtent maitinimosi erdvės, kontrastų ar supriešinimo principo. Pirmą kartą pokalbis apie sudėtingiausius būties dalykus, vykstantis visiškai jam netinkančioje, „nužemintoje“ aplinkoje, tarp lėkščių, stiklinių, peilių žvangėjimo ir čiaujimo, aprašytas romane *Pažemintieji ir nuskriaustieji*. Tai

⁶ Beje, vyšnių uogienę mėgsta ir Aliošos dvasios tėvas – senolis Zosima. Gali būti, kad savo doriausiems personažams Dostojevskis „leido“ mėgautis saldumynais, kadangi pats juos, kaip teigiama biografinėje literatūroje apie rašytoją, itin mėgo.

⁷ Pasak Dostojevskio, vienintelis prisiminimas apie kažką gražaus kartais gali išgelbėti net ir labiausiai pasiklydusį ar puolusį žmogų, kaip tai ir nutiko broliui Dmitrijui Karamazovui. Apie gražių vaikystės prisiminimų reikšmę žmogaus gyvenime pasakojama skyriuje „Medicinos ekspertizė ir vienas svaras riešutų“ ir paskutiniame romano skyriuje – garsiojoje Aliošos kalboje prie akmens: „<...> ничего нет выше и сильнее, и здоровее, и полезнее впредь для жизни, как хорошее какое-нибудь воспоминание, и особенно вынесенное еще из детства, из родительского дома“ (Д о с т о е в с к и й 1994, 292).

kunigaikščio Piotro Valkovskio ir Ivano Petrovičiaus, dviejų pagrindinių romano veikėjų, pokalbis restorane. Būtent šiame Dostojevskio romane pirmą kartą blogiui, bedieviškumui leidžiama teisti tai, kas tradiciškai suprantama kaip gėris ir grožis. Tiesa, konfrontuojančios idėjos ir jų atstovai šiame romane dar ne tokie susipainioję savo pačių tiesose kaip Ivanas ir Alioša. Skaitant *Pažemintuosius ir nuskriaustuosius* skaitytojui dar aišku, kieno pusėje yra tiesa. Todėl pirmasis Dostojevskio herojų idėjų „mūšis“ ir vyksta restorane, o ne murziname, triukšmingame ir apgirtusiame rusiškame traktieriuje.

Čia pasakojimas apie maitinimosi įstaigas ir jų vaizdavimą Dostojevskio kūryboje galėtų išsiskirti. Užsiminus apie *Pažemintuosius ir nuskriaustuosius*, galima grįžti prie konditerijos erdvės vaizdavimo ypatumų rašytojo tekstuose, nes kaip tik nuo pasakojimo apie vokišką konditeriją ir prasideda *Pažemintųjų ir nuskriaustųjų* veiksmas: ten pirmą kartą pasakotojas pamato paslaptinę senį su šunimi, ir ši istorija, aprašyta Charleso Dickenso dvasia, įtraukia skaitytoją į kupiną nuotykių XIX a. vidurio Peterburgo gyventojų – valkatų, prostitučių, varguolių ir aristokratų – pasaulį. Rodos, ko daugiau laukti iš konditerijos, jos sluoksniuotų pyragaičių, darbščių ir tvarkingų vokiečių su vaikais ir šunimis, jei ne istorijos, prilygstančios melodramai (taip dažniausiai literatūroje apibūdinamas šio romano žanras).

Paties rašytojo biografijoje panaši konditerija suvaidino įdomų, jei ne lemtingą, vaidmenį: vienoje iš Peterburgo konditerijų 1846 m. Dostojevskis susipažino su Michailu Petraševskiu⁸, tapusiu savotišku jauno rašytojo „krikšto tėvu“ nihilizmo, revoliucijų ir filosofinių apmąstymu kelyje. Jei ne tas susitikimas konditerijoje, kas žino, gal Dostojevskis ir nebūtų tapęs tokiu, kokį jį pažįsta visame pasaulyje?

Traktierius rašytojo kūryboje yra vieta, geriausiai atskleidžianti žmogų supančio pasaulio bedvasiškumą. Apie tokią įstaigą, tiesa, išpuoselėtą ir Maskvoje ar net užsienyje⁹ veikiančią, kaip apie savo vienintelę svajonę užsimena kitas Dostojevskio personažas – Pavlas Smerdiakovas. Jis – vienas iš nedaugelio Dostojevskio veikėjų, turinčių konkrečią profesiją: Smerdiakovas yra virėjas. Savo išsvajotame traktieriuje jis norėtų siūlyti ir gaminti maistą, pats jį ir patiektų. Siekdamas įgyvendinti savo svajonę (o tam reikia pinigų), Smerdiakovas lengvai, nesikankindamas, kaip kiti Dostojevskio personažai, suplanuoja žmogžudystę ir taip pat lengvai ją įvykdo. Smerdiakovas dėl traktieriaus nužudo tėvą.

Koks ryšys sieja traktierių, jo virėją ir tėvažudystę? Kas čia bloga gaminti maistą, maitinti, aptarnauti kitus? Apie tai svarsto vienas iš įdomiausių nūdienos Dostojevskio kūrybos tyrinėtojų Pavelas Fokinas straipsnyje „На кухне у Смердякова“ (Ф о к и н 2003, 399–412).

⁸ Michailas Petraševskis – rusų revoliucionierius, XIX a. penktajame dešimtmetyje Peterburge organizavęs prancūzų utopistų mokymą propaguojantį ratelį, kurio veikloje dalyvavo ir jaunas Dostojevskis. Už šią veiklą 1849 m. rašytojas buvo nuteistas mirti, vėliau mirties bausmė buvo pakeista kalėjimu ir Sibiro tremtimi. Kaip teigia absoliuti dauguma Dostojevskio kūrybos specialistų, būtent šie išgyvenimai ir padarė didžiausią įtaką jo vėlesnės kūrybos raidai.

⁹ Neatsitiktinai Smerdiakovas romane pavadinamas žmogumi be šaknų.

Virėjas, pasak Fokino, kaip ir bet kuris kitas kūrėjas, jaučiasi tarsi Dievo „kolega“ (Ibid., 402), nes jis kuria savo kūrinį – gamina maistą. Kuria ir kiti: dailininkai, rašytojai, muzikantai. Bet tarp virėjo ir kitų kūrėjų – didžiulis skirtumas: tai, ką gamina virėjas, priešingai nei visi kiti, neturi jokios išliekamosios vertės. Tikrasis kūrėjas įkvepia gyvybę, prikelia negyvą materiją – marmurą, molį, medį ir t. t. Tas „negyvo atgimimas“ verčia tikėti Aukščiausiojo pergale. O virėjas kuria, žudydamas tai, kas gyva: pjauna vištą ar kiaulę, daužia kiaušinių, pjausto augalus. Virėjas, norėdamas sukurti savo kūrinį, prieš tai privalo sunaikinti kitą Dievo tvarinį. Ir vien tik todėl, kad patenkintų kažkieno nebūtinus, trumpalaikius kūno poreikius. Dar daugiau: virėjas „palaiko“, net skatina nuodėmę – pataikavimą skrandžiui, apsirijimą. Todėl virėjas, kaip rašo Fokinas, – tai savotiškas antidemiurgas (Ibid., 403).

Galima būtų pratęsti Fokino mintį: virėjas, kaip jo misiją supranta Dostojevskis, siekdamas patenkinti egoistinius kitų žmonių kūno poreikius, galėtų būti dar vienu paskutinio rašytojo romano veikėjo Didžiojo inkvizitoriaus antrininku, tuo, kuris, netikėdamas žmonių sielų prisikėlimu, amžinuoju gyvenimu, tik siekia „palengvinti“ vienintelį ir tokį trumpą myriop pasmerktųjų gyvenimą. Virėjas, lyg koks Inkvizitorius, siekia tik manipuliuoti netikinčiais apsirijėliais, tuo tarsi išaukštindamas save¹⁰.

Taigi svajone apie traktierių Dostojevskis visiškai diskreditavo vieną baisiausių savo veikėjų – virėją Smerdiakovą, kuris romane, išėjęs iš paprasčiausios virtuvės, tapo žmogžudžiu ir savižudžiu. „Parinkęs“ tokį likimą mėgstančiam gaminti maistą Smerdiakovui, Dostojevskis, vienintelis iš savo epochos rašytojų, tarsi išaiškino skaitytojams, kodėl jo, kaip ir visų kitų XIX a. rusų autorių, kūniuose visos maitinimo įstaigos ir visa, kas su jomis susiję: maistas, gėrimas ir, svarbiausia, mėgavimasis tuo, visada traktuojama tik neigiamai.

Pabaigoje būtų logiška, rašant apie moralizuojančią klasikinę rusų literatūrą, pridurti keletą žodžių apie naujausius laikus, savaip susijusius su Dostojevskio ir kitų rusų literatūros klasikų kūryba. Visi, matyt, prisimename dar visai neseniai per televiziją rodytas programines laidas nekaltu pavadinimu „Baras“. Tarp nugalėtojamams skirtų prizų buvo skelbiamas ir vienas labai specifinis, matyt, pats svarbiausias prizas – geriausio barmeno vardo suteikimas ar net galimybė įsteigti barą. XIX a. žmogui vargu ar būtų suprantama, kodėl tiek daug jaunų, gražių žmonių taip nuoširdžiai kovojo dėl tokio „garbingo“ įvertinimo, o visi kiti, nedalyvavusieji „žaidime“, vos ne su pavydu stebėjo kovotojų „už barą“ gyvenimą prie televizorių ekranų.

Nuo Dostojevskio epochos praėjo, rodos, tiek nedaug – tik šimtas trisdešimt metų. Žmonijos istorijoje toks laiko tarpas – beveik akimirka...

¹⁰ Tokiame kontekste Fokino prisiminta Lenino mintis apie virėją, galinčią valdyti valstybę, įgauna visai naują, gąsdinančią, grėsmingą prasmę, kaip visada, dostojevskiškai pranašiską, išsipildžiusią. Bėlika tik priminti, kad Vladimiras Leninas Dostojevskio kūrybos nemėgo (Б о н ч - Б р у е в и ч 1955, 1), nors vargu ar teigdamas tai pagalvojo apie tokią „dostojevskišką“ virėjo ar virėjos „misiją“.

Literatūra

- Dostojevskis 1986 – Fiodoras Dostojevskis, *Broliai Karamazovai*, t. 1, Vilnius: Vaga.
- Бонч-Бруевич 1955 – Владимир Бонч-Бруевич, „Ленин о книгах и писателях“, *Литературная газета*, 15, 1.
- Гиляровский 1926 – Владимир Гиляровский, «Москва и москвичи», [prieiga internete: <http://testan.rusgor.ru/moscow/book/gilarov/gill30_1.html>, žiūrėta 2012-06-20].
- Достоевский 1989 – Федор Достоевский, *Преступление и наказание, Собрание сочинений в пятнадцати томах*, 5, Ленинград: Наука.
- Достоевский 1991 – Федор Достоевский, *Братья Карамазовы, Собрание сочинений в пятнадцати томах*, 9–10, Ленинград: Наука.
- Ландау 1994 – Григорий Ландау, «Тезисы против Достоевского», *Русские эмигранты о Достоевском*, Санкт-Петербург: Андреев и сыновья, 204–232.
- Лакшин 1982 – Владимир Лакшин, «А. Н. Островский», [prieiga internete: <http://rusbook.com.ua/russian_classic/ostrovskiy_an/lakshin_v_ya_aleksandr_nikolaevich_ostrovskiy.11006/?page=34>, žiūrėta 2010-06-22]
- Толстой 1981 – Лев Толстой, *Анна Каренина, Собрание сочинений в двадцати двух томах*, 8, Москва: Художественная литература.
- Фокин 2003 – Павел Фокин, «На кухне у Смердякова», *Достоевский и мировая культура*, 17, 399–412.
- Чехов 1986 – Антон Чехов, «Дама с собачкой», *Полное собрание сочинений и писем*, 10, Москва: Наука.
- Чехов 1986 – Антон Чехов, «Три Сестры», *Полное собрание сочинений и писем*, 13, Москва: Наука.
- ЭРБ – *Энциклопедия русского быта*, [prieiga internete: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_rus_mod_of_life_xix/97/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%8B>, žiūrėta 2012-06-11].

Dagnė Beržaitė**Smuklė ir traktierius Fiodoro Dostojevskio kūryboje***S a n t r a u k a*

Pagrindinės sąvokos: *Dostojevskis, smuklė, traktierius, restoranas, maistas, virėjas.*

Straipsnyje, pasitelkus pavyzdžių iš įvairių Nikolajaus Gogolio, Aleksandro Ostrovskio, Fiodoro Dostojevskio, Levo Tolstojaus, Antono Čechovo kūriniių, siekiama išsiaiškinti, kodėl XIX a. rusų literatūroje visa, kas susiję su maitinimo įstaigų (traktierių, smuklių, restoranų, konditerijų, kofeinių (straipsnyje pateikiami šių neliteratūrinių terminų paaiškinimai) ir kt.) vaizdavimu, valgymo ir gėrimo procesais, beveik visada vaizduojama negaty-

viai, „nudvasintai“, kartais net amoraliai. Herojai, kuriems jų autoriai „simpatizuoja“, ne tik vengia valgyti ir ypač viešojo maitinimo įstaigose, bet dažnai ir gėdijasi apie tai užsiminti. Toks beveik tradicija rusų literatūroje tapęs reiškinys ypač pastebimas Dostojevskio kūryboje, kurioje galima aptikti visų tuo metu Rusijoje buvusių viešojo maitinimo įstaigų tipus. Konditerijos ir kofeinės rašytojo romanuose siejamos su melodramos siužeto vystymu; restoranuose užsimezga pirmieji ideologiniai herojų konfliktai, o smuklėse, „kabakuose“ ir traktieriuose ne tik atsiskleidžia visas tuometinės Rusijos gyvenimo tragizmas, bet ir išdėstomos esminės rašytojo ir jo veikėjų mintys. Toks kontrasto principas – svarbiausia idėja pateikiama pačioje „nedvasingiausioje“ (maitinimo įstaiga) erdvėje – kulminaciją pasiekia paskutiniame rašytojo romane *Broliai Karamazovai*. Šis romanas išsiskiria dar ir tuo, kad jame pirmą kartą atsiranda svajojančio apie savo traktierių virėjo Smerdiakovo figūra, įkūnijanti absoliutų blogį. Straipsnyje taip pat bandoma atsakyti į klausimą, kodėl vieninteliam Dostojevskio personažui – tėvažudžiui ir žmogžudžiui – parenkama būtent virėjo profesija, kuri, pasak Dostojevskio, neatskiriama nuo Didžiojo inkvizitoriaus idėjos.

Dagnė Beržaitė

Pub and Tavern in Fiodor Dostoevsky's Works

S u m m a r y

Keywords: *Dostoevsky, Russia, pub, tavern, restaurant, food, cook.*

The article, using examples from different works of N. Gogol, A. Ostrovsky, F. Dostoevsky, L. Tolstoy and A. Chekhov's is seeking to find out why the nineteenth century Russian literature depicts all things related to images of catering establishment (pubs, taverns, restaurants, sweets, caffeine [the article contains explanations of these terms which in different languages can be understood differently]), as well as the same process of eating and drinking in certain negative context, usually as something that has nothing to do with human soul, as even immoral. The heroes do not just “avoid” eating or visiting taverns or restaurants, but often are ashamed even to mention about it. This phenomenon is especially noticeable in Dostoevsky's works, in which we can find all possible types of public catering in former Russia. Confectionery and caffeine in Dostoevsky's novels are associated with some melodrama plot development; restaurants usually have to do with the “easier” ideological conflicts of heroes; and taverns and pubs not only reveal all the Russian life tragedy, but also set out the key ideas of the writer and his most complicated characters. The most important idea in Dostoevsky's world is usually presented in the most unspiritual area. And the culmination of this typical phenomenon of his writing appears in his last novel *Brothers Karamazov*. One of the characters – Smerdiakov - is described as a professional cook who dreams about his own tavern and at the same time he embodies an

idea of absolute evil because he is the only one in all Dostoevsky's novels who commits a parricide and suicide. The article also attempts to answer why the mission of a cook according to Dostoevsky is inseparable from the concept of the Grand Inquisitor.

D a g n ė B E R Ž A I T Ė
Rusų filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
[dagne.berzaite@ff.vu.lt]